

“ÖLÜM” KONULU TARİH KİT'ALARI

*Muhsin KALKIŞIM**

ÖZET

Bu çalışmada 15-19. yüzyıllar arasındaki 25 Divân taranmış ve 16 şairin yazdığı ölüm konulu tarih kıt'aları ele alınmıştır. Ölüm konulu tarihler, tarih kıt'aları içinde % 21.37 nispetindedir.

Ölüm biçimleri, “normal ölümler, şehid olma (şehâdet), kaza ve hastalık sebebiyle, idam / katl, intihâr” şeklinde sınıflandırılabilir.

Ölüm karşısında beşerî bir tavır olarak ortaya çıkan sitem ve şikâyetler, "kader"e değil de "çarh"a yöneliktir. Çarh; eğri giden, kötü huylu, zâlim ve merhametsizdir. “Dünya hayatı”, “ölüm” ve “âhiret”, bir silsile içinde yorumlanmış; ölüm âhirete aralanan bir kapı, farklı bir varlık boyutuna geçiş olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Divân, Tarih Düşürme, Kıt'a, Ölüm.

STANZAS THAT ACOORDING TO DATE DEATH

ABSTRACT

In this writing has been combed out 25 Divan on stanzas that according to date of death which was sixteen poets has been wrote between fifteen and nineteen centuries. The date about death is containing in stanzas about %21,37

Death forms can classified like in these categories; “Normal Death”, ”Martyrdom”, Accident and illness”, ”Executing/ Murdering” and suicide.

Humanistic mind also comment the death subject with the reprovals and gripes and this comment chooses also the “chorh” not “destiny”. “Chorh” is bad spirit

* Doç. Dr., Rize Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, m.muhsin@yahoo.com.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

wrong, barbarian and merciless. If “The earth life”, “death”, “after life” subjects can handle in one time the result will be “the death is a gate between the life and afterlife and the entrance for spirits and changing his form

Key Words: Divan, Dating, Stanza, Death.

I. Tarih Kıt'aları ve Ölüm Konulu Tarihler

Tarih kıt'alarında işlenen başlıca konular şunlardır: savaş, barış, inşâ, doğum, sünnet, lihye, evlenme, hastalık, ölüm, ihsan, tayin, azl, atıcılık (cirid, tüfek, ok), yeni yıl, Ramazan, bayram, çileye girme, kitap telifi, istinsah, kitap istishabı, kitap okuma, tabiat olayları, önemli bir şahsın gelişi, mesîre yeri, bağ, bahçe, şükûfezâr. Bunların içinde ölüm konulu tarihler, % 21.37 nispetiyle önemli bir yekün teşkil etmektedir. Bu çalışmada 15.-19. yüzyıllar arasında tarih kıt'asına yer veren şairlerin 25 Dîvân'ı taranmış ve aşağıdaki verilere ulaşılmıştır:

YÜZYIL	DÎVANLAR	TARİH MANZUMELE Rİ	ÖLÜM KONULU TARİHLER
15.yy	Ahmed Paşa	6	1
	Necâtî Beg	1	1
16.yy	Cinânî	177	63
	Mesîhî	1	-
	Bâkî	1	1
	Nev'î	1	-
17.yy	Nef'î	3	-
	Nailî	5	3
	Neşâtî	4	-
	Cevrî	121	7
	Fehîm-i Kadîm	11	-
	Nâbî	156	17
18.yy	Nedîm	60	1

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

	Şeyh Gâlib	75	18
	Sâlim	23	1
	Zâtî Süleyman Efendi	1	-
	Âgâh	5	-
	Esrâr Dede	8	4
	Haşmet	16	-
	Seyyid Vesîm	11	3
	Sürûrî	1719	40 4
	Muvakkitzâde Pertev	46	14
19.yy	Âdile Sultan	2	1
	Enderunlu Vâsîf	86	4
	Süleyman Şâdî	1	-
		2540	543

II. Ölüm Biçimleri

Başlıca ölüm biçimleri, 1.Normal Ölümler, 2.Şehid Olma (Şehâdet), 3.Kaza ve Hastalık Sebebiyle, 4.İdam / Katl, 5. İntihâr’dır.

A. Normal Ölümler

Tarih kıt’alarında normal ölümler için "vefât, fevt, ölmek, intikâl, nakl, irtihâl, rihlet, göçmek, gitmek, geçmek, azm-i bekâ eylemek, azm-i Firdevs, Cennet’e revân olmak, Cînâna azm eylemek, diyâr-ı câna seyâhat kılmak, dehr-i denînin vefâ etmemesi, ecel câmin çekmek, cânını teslim etmek, vasl-ı Hakk, kurb-ı Mevlâ’ya yönelmek, rûhu Arş’ı me’vâ etmek, bâde-i Kevser içmek, mukîm-i Cennet olmak, nakd-i hâlis gibi elden çıkmak, cismini medfende çilleye çekmek, hâmûşâna ahbâb olmak, câyı Adn olmak, tâ’ir-i Cennet-i a’lâ olmak" deyişleri kullanılmıştır.

Adem iklîmine azm eyledi çünkim Süleymân Hân
İlâhî kabrine revzenler aç firdevs-i a'lâdan

İşitdüm fevtin ol Sultân-ı âlî-şânun ey Bâkî
Didüm târîhin azm itdi bekâya dâr-ı dünyâdan (BÂKÎ

1994, 447)

.....

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Dirîgâ şems-i ömri Ahmedün nâgeh gurûb itdi
Ruhi pertev salurken mihr-i hâver gibi dünyâya

.....
Zevâlin gördi çün ol âfitâbun hâtif-i gaybî
Didi târîh hayfâ gitdi Ahmed dâr-ı ukbâya (CİNÂNÎ
1994, 410)

.....
Eyledi Monlâ Efendi dehr-i fânîden güzer
Kat' idüp dilden alâyık riştesin mânend-i seyf

Hâtif-i gayb intikâl itdükde târîhin didi
Pençe-i şîr-i ecel Monlâyı kapdı geçdi hayf (CİNÂNÎ
1994, 420)

B. Şehid Olma (Şehâdet)

Ceng-i deryâda şehîd oldı o gâzî âhir
Eyleye ana Hudâ cennet-i Adni me'vâ

Kalem-i mebde-i küll fevtine yazdı târîh
Azm-i Firdevs-i ma'âd eyledi Mûsâ Paşa (CEVRÎ
1981, 335)

.....
Meşhedin pür-nûr ide Allâh didim târîhini
Hayf cevr-i devrile Sultân Selîm oldı şehîd (SÜRÛRÎ
1255, 270)

.....
Gül-i sad-bergveş zahm açdılar vâlî-i Bağdâda
Yazılsun meşhedi taşında kim hâtif didi târîh
Alî Paşa şehîden sâkin-i Adn oldı Ukbâda (SÜRÛRÎ
1255, 272)

C. Kazâ ve Hastalık Sebebiyle

Boğulma, yanma, duvar yıkılması gibi kazâlara ve vebâ
(tâ'ûn), istiskâ, sevdâ gibi hastalıklara târîh düşürülmüştür.

Boğulma

Bâkîler ile dâ'im ola Ârif Efendi
Nûh tûfânı olsa dünyâda
Diline gelmez idi havf ile bîm

.....
Lîk emr-i Hudâ gelince revân
Eyledi Hakka cânını teslîm

Oldı âhir garîk-i bahr-ı fenâ
Kaldı deryâda hem-çü dürr-i yetîm

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Didi târîh-i fevtini hâtif
Âh gitdi Re’îs İbrâhîm (CİNÂNÎ 1994, 412)

Yanma

Harîki basdırurken göçdi Cum’a gicesi Ağa (SÜRÛRÎ 1255,
290)

Duvar Yıkılması

Basdı dîvâr şehîd eyledi Mahmûd Dedeyi
Hâke saldı tenini bâd-ı fenâ âhir-i kâr

Didi târîh-i vefâtını Cinânî hâtif
Sûfî Mahmûdı şehîd eyledi basup dîvâr (CİNÂNÎ
1994, 383)

Vebâ (Tâ’ûn)

Yine hayfâ ki vebâ ile Halîl Ağanın
İtdi bir duhter-i nev-restesi rûhın teslîm (SÜRÛRÎ
1255, 311)

.....
Vebâdan gitdi Neş’et-zâde hengâm-ı sabâvetde
(SÜRÛRÎ 1255, 314)

Meded bir medrese sâkinlerinden altı cân çıkdı
Vebâ kim şeş cihâtı nâsa teng itdi safâ gitdi

.....
Velî Ahmed Hasan Mûsâ Süleymân Mustafâ gitdi
(SÜRÛRÎ 1255, 304)

.....
Müderriş idi Müftî-zâde tâ’ûn eyledi ma’dûm
(SÜRÛRÎ 1255, 279)

.....
Tâlib-i ilm idi gurbetde vebâdan gitdi âh
Viridi üç gûne şehâdet rütbesin Rabbü’l-enâm (PERTEV
2007, 690)

İstiskâ

İstiskâ, “su isteme”, “susama” anlamına gelmekte olup
vücûdun bazı yerlerinde su toplanması hastalığıdır.

Fâtıma Hâtun bekâyâ azm idüp
Câyı oldı Cennet-i Me’vâ anun

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Lutfi dünyâ halkına mebzûl idi
Ağladı mevtin görüp dünyâ anun

Oldı Hak emriyle bâ'is mevtine
İbtîlâ-yı derd-i istiskâ anun

Nûş idüp Kevser şarâbın dâimâ
Mûnisi yâ Rab ola havrâ anun

Hâtif-i gaybî didi târîhini
Kabrini pür-nûr ide Mevlâ anun (CİNÂNÎ 1994, 406)

Sevdâ

Fazla sevgi sebebiyle meydana gelen bir çeşit hastalıktır.

Fukarâ-yı sa'diyyeden revânîci Dervîş Mustafâ Halvetî Tekyesinde Aşr-ı Muharrem içinde Mersiye-i Hazret-i İmâm Hüseyin okunurken bir sayha urup şehîden nakl-i cinân itmekle teberrüken söylenen mersiyedir. (PERTEV 2007, 693)

.....
Miyâh-ı ebr-i rahmet eyleye sûz-ı dilin itfâ
Muhabbet nârına elhak yanup mahv oldı Yan Molla
(SÜRÛRÎ 1255, 154)

.....
Zer-i hâlis gibi rûh ayrılup eczâ-i cisminden
Rehîn-i pûte-i ahzân iken mahv oldı Yan Molla
Harâret-i kalbi istî'âb ider fikr itse târîhin
Serâpâ aşkla sûzân iken mahv oldı Yan Molla
(SÜRÛRÎ 1255, 154)

C. İdam / Katl

İdamlar, çoğunlukla zulmeden insanlar için söz konusudur. Tarih kıt'asını kaleme alan şâir, bunu onaylar ve "Hak yerini buldu." diye yorum yapar:

Beglerbegi kim mâlını alup fukarânun
Tîr-i sitem-i bid'at ile bağrını deldi
Katl olıncak hâtif-i gaybî didi târîh
Beglerbeginün itdügi hep yolına geldi (CİNÂNÎ 1994, 403)

.....
Müjde katl oldu cedelde Alî Paşa-yı anûd
Verdi topdan bütün evlâd ü iyâli başı (VÂSIF, 668)

.....
Hüccâcı katl u gâret olmışdı resm u âdet
Mâl u menâl-i nâsı kabz eylemişdi urbân

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Nâbî olup mübeşşir bu fethe didi târîh
Köpek gibi Küleyb'i öldürdü İbni Osmân (NÂBÎ
1997, 269)

.....
Re’s-i maktû’ını gördükde didim târîhin
Hele pek enseb idi katl-i Süleymân Paşa (SÜRÛRÎ
1255, 273)

Bazan haksız yere idamlar yapılmış olabilir. Sürûrî, yiğit ve mert bir kişi olan Mustafa Ağa’nın zâlim bir kılıçla katledildiğini söyler.

Katl olundu tîg-ı bî-dâd ile bir merd-i dilîr
.....
Mustafa Ağa girüp habse serin kesdi vezîr (SÜRÛRÎ
1255, 291)

D. İntihâr

Sürûrî Dîvânî’nda bir adet intihar vak’ası geçmektedir: Ak sakallı bir şahıs, kara sevdâya tutulduğu için Şehzade Câmîi’nin minaresinden kendisini aşağıya atmıştır.

Buldı Şeh-zâde Câmî’inde vukû’
Bü’l-aceb vak’a kim gören didi vây

İtdi kendin bir ak sakallı helâk
Kara sevdâ getürmiş ol hod-rây

Yazdı vaktin müezzini târîh
Atdı nefsin minâreden biri hây (SÜRÛRÎ 1255, 314)

III. Ölen Kişiler

Ölen kişiler arasında Kânûnî Sultân Süleymân, Sultân Mustafâ, Sultân Abdülhamîd, Sultân Selîm, Sultân Murâd Hân gibi hükümdârlar, Bâkî, Neş’et Efendi, Gâlib Dede, Esrâr Dede, Kânî, Sünbülzâde Vehbî, Hattat Yesârî Efendi, Sarı Abdullah Efendi gibi şair ve sanatkârlar ve toplumun her kesiminden “Paşa, Efendi, Beg, Ağa, Çelebi, Molla, Dervîş, Dede, Baba, Seyyid vb.” lâkablı pek çok şahsiyet vardır.

Çocuk ve gençlerin yanında kadınlar da ölüm konulu tarih metinlerinde yer alır. Kadınlar “Sultân, Hanım, Molla, Molla Hanım, Kadın, Kadın Efendi, Hâtun” gibi sıfatlarla zikredilmişlerdir. Bunların arasında Nûr Bânû Vâlide Sultan, Fâtıma Sultân, Nedîm’in annesi olan Sâliha Kadın, Nâbî’nin Kızkardeşi, Şeyh Gâlib’in annesi Emîne Hâtun, Fıtnat Hanım, Sâlim’in sütannesi Zeyneb Hâtun, Sürûrî’nin annesi dikkat çeker.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Kişilerin ölümleri ifade edilirken, kendi ad, soyad ve mesleklerinden hareketle bir takım benzetmeler yapılmıştır. Meselâ, Cinânî, Çıkrıkçı-zâde Ahmed Çelebi için "Dest-i kahr ile felek çekdi çevirdi âhir" ve "Dönerek azm-i bekâ eyledi." ifadelerini kullanırken (CİNÂNÎ 1994, 433), Canbaz Akhisârî Mehmed için "Âkıbet bu sipihri-i lu'bet-bâz / Ana gösterdi lu'bet-i bî-had" beytini kaleme almış ve adı geçen canbaz için söylediği duada "Geçe Mîzân ile Sırâtı tamâm / Düşüben çekmeye azâb-ı ebed" mısralarını sarfetmiştir. (CİNÂNÎ 1994, 413) Piyâle isimli bir kişinin de ölümünü "kadeh" etrafındaki benzetmelerle anlatır:

Dirîgâ pür kılup devr-i felek peymâne-i ömrin
Piyâle nûş idüp câm-ı fenâyı nâgehân geçdi

Görüp bezm-i cihândan intikâlin hâtif-i gaybî
Didi târîh eccl câmın Piyâle çekdi nûş itdi (CİNÂNÎ
1994, 413)

Cinânî; Münîr'in vefâtında güneşin batması teşbihinden hareketle "Nâ-gâh irdi mihr-i Münîre zevâl hayf" (CİNÂNÎ 1994, 388); Çengî-zâde'nin ölümünde çengi-çalmak ilişkisine atıfta bulunarak "Çaldırdı Çengî-zâde nakd-i hayâtını âh" (CİNÂNÎ 1994, 401); Peyâmî'nin irtihali için "peyâm" (haber) kelimesi üzerinde durarak "Peyâm-ı Hak gelüp gitdi Peyâmî mülk-i ukbâya" (CİNÂNÎ 1994, 402); Merdümî'nin ölümünde merdüm (gözbebeği) ile çeşm (göz) nispetini vurgulayarak "Çeşmüni yumdun cihândan Merdümî hayfâ vü âh" (CİNÂNÎ 1994, 409); Hasan'ın intikâlinde aynı semantik yaklaşımla "Ahsen-i vechle nakl itdi Hasan dünyâdan" (CİNÂNÎ 1994, 449) mısralarını söylemiştir.

Enderunlu Vâsîf, Kapudan Hüseyin Paşa'nın ölümü için yazdığı tarihte şöyle der :

Bü'l-kerem Gâzî Kapudan Huseyn Paşa'nun
Keştî-i rûhu dümen tutdu yem-i ukbâya

Sûy-ı tersânede ol merd-i uluvvü's-şânun
Hâl idi fülk-i teni sanki leb-i deryâya

Yelken-i zevrak-ı cismin kabardıp bâd-ı eccl
Oldu gark-âb muhît-i kerem-i Mevlâ'ya (VÂSİF, 578)

Nâilî, Tıflî'ye mezarının rahat bir beşik olmasını temenni ederken "tıfl" (çocuk) kelimesi üzerinde hüsn-i ta'lil yapar. (NÂİLÎ 1990, 341)

Cevrî, haksız yere katl edilen Musa Çelebi için "Mûsâ'ya

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

cemâliyle tecellî kıla Bârî" (CEVRÎ 1981, 326) diyerek Hz. Mûsâ'yla ilgili "rü'yet" ve "tecellî" olaylarına telmihte bulunmuştur. Ayşî için de "Ayşî nûş eyleyüp fenâ câmın / Ber-taraf kıldı sohbet-i ayşî" (CEVRÎ 1981, 343) demiştir.

Nâbî, Burunsuz Mevlevî için "Burunsuz bulmadı bûy-ı vefâ bezme vedâ' itdi." (NÂBÎ 1997, 200) târihini düşürmüştür. Kaplan Paşa için de "Mâ-hasal Kaplân'ı yıkdı pençe-i şîr-i ecel"(NÂBÎ 1997, 219) demiştir.

Şeyh Gâlib, Gümüş Dede için “gümüş para”ya işaret etmiş [“Kâl eyledi Gümüş Dede nakd-ı hayâtını” (GÂLİB 1994, 152)], İskender Dede için “âb-ı hayât”a telmihte bulunmuştur: Buldu İskender Dede hayât-ı ma'nevî (GÂLİB 1994, 153).

Seyyid Vesîm Efendi’de de etimolojik ve tarihî ilgiler kurulduğunu görmekteyiz: “Tâ’ir-i Cennet-i A’lâ ola yâ Rab Alî” (VESÎM, 10b); “Râh-ı Hakka rûh-ı İsmâ’îl kurbân oldu âh” (VESÎM, 10b)

Sürûrî, Kuyucu Paşa için “Talup bi’r-i amîk-i fikre buldum delv-i târihin / Kuyucu kondı çâh-ı lahde hayfâ Konya şehrinde” (SÜRÛRÎ 1255, 149); Nûh Bey için “Fîrâk-ı Nûh Begle kıldı mevc-i eşkimiz tûfân” (SÜRÛRÎ 1255, 152); Kânî için “Seng-i menzilgeh-i kabrin göricek hasretle / Nâvek-i âhımızın taşa geçer peykânı // Ey Sürûrî disün erbâb-ı sühan târihin / Her sözi ma’den-i cevher idi gitdi Kânî” (SÜRÛRÎ 1255, 152); Şeker-zâde için “Şerbeti sundu Şeker-zâdeye sâkî-i ecel” (SÜRÛRÎ 1255, 277); Mevlevî Mâhir için “Eyledi dünyâda devrin Mevlevî Mâhir tamâm” (SÜRÛRÎ 1255, 295); Pertev Efendi için “Şem’-i ömrin söndürüp Pertev Efendi’nin ecel” (SÜRÛRÎ 1255, 296); Ferhâd için “Cân-ı şîrîni virdi Ferhâd” (SÜRÛRÎ 1255, 306) demiştir.

Diğer ilgiler aşağıda gösterilmiştir:

BEYT/ MISRA	İLGİ
Mürg-i târihe tahassürle kuruldı böyle dâm Vâh kim Şeh-bâz Girâyı tutdı sayyâd-ı ecel (SÜRÛRÎ 1255, 150)	Şeh-bâz- sayyâd
Oldı târih çıkup arşa sûtûn-ı âhım Beyt-i Ma’ mûru tavâf eyledi rûh-ı Mekkî (SÜRÛRÎ 1255, 150)	Mekkî- Beyt-i Ma’ mûr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Ehl-i Cennet olsun Âdem gitdi hayf (SÜRÛRÎ 1255, 279)	Âdem-Cennet
Buldi Hüsâm kendüye tâbûtdan niyâm (SÜRÛRÎ 1255, 279)	Hüsâm-niyâm
Kânî-i pâkîze-gevher kaldı genc-i hâkde (SÜRÛRÎ 1255, 293)	Kânî-genc
Âtîf Efendi kıldı atf-ı inân Behište (SÜRÛRÎ 1255, 296)	Âtîf-atf
Geldi itdi dehen-i neyzeni dem-beste ecel (SÜRÛRÎ 1255, 298)	Neyzen- dembeste
Rûh-ı Îsâ itdi eflâke urûc (SÜRÛRÎ 1255, 299)	Îsâ-urûc
Âh-ı ömr-i Nûhı tûfân-ı ecel kıldı tamâm (SÜRÛRÎ 1255, 302)	Nûh-tûfân
Söndi şem' -i bezm-i dünyâ gitdi Mumcı-zâde hey (SÜRÛRÎ 1255, 305)	Mumcızâde- şem'
Sîr ola Mâide Hanım niam-ı Cennetden (SÜRÛRÎ 1255, 311)	Mâide-niam
Bülbül-i ravza-i Adn ola revân-ı Şeydâ (PERTEV 2007, 681) (Hâfız El-Mevlevî için)	Şeydâ-bülbül
Hûrşîd Efendinin hayf irdi zevâle ömri (SÜRÛRÎ 1255, 293)	Hûrşîd-zevâl

IV. Ölümün Mahiyeti

Ölümün mâhiyetini, ilgili mısraların Türkiye Türkçesine aktarılmış biçimlerinden gözlemek mümkündür. Bu tespitleri, şairlere göre aşağıya alıyoruz:

Hâdiselerin taşıyla bir inci kırıldı. Hazan rüzgârı gelip gül yaprağı harmanlandı. Devlet kuşu, kafesten çıkıp uçtu. (AHMED PAŞA 1992, 130) Bu çemene bir geyikçik geldi mi? Omuzuna südüsten bir cennet elbisesi aldı. (NECÂTÎ 1992, 294)

Fenâ mülkünün durağından göçüp ukbâ yoluna girdi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Fenâdan bekâya rihlet etti. Bir nâm bırakıp bu fânî âlemden ukbâ diyârına gitti. Gerçi kendi ölü idi ama sözünün ruhu vardı. Sonunda cihan mülkünü bırakıp ruhunu teslim etti. Fenâ rüzgârı tenini toprağa saldı. Münîre'min güzellik güneşi zeval buldu. Yazık ki alçak dehr Nûh'a vefâ etmedi. (Genç yaşta öldü.) Pîr Mehemmed, boy fidânı yeni yetişmiş bir salınan servi iken yazık ki gölge gibi toprağa serildi. Hadîce, vefâsız felekten ukbâya revân oldu. Sonsuzluk mülkü semtine üzengisini yöneltti. Çengî-zâde hayat akçesini çaldırdı. Peyâmî, Hakk'ın davet haberini işitip can u gönülden Mevlâ'nın emrine itaat eyledi. Sa'dî Beg, fanilik diyarından ayrılıp sonsuzluğun gül bahçesine gitti. Sağlam bir köşkte de otursan bir gün ecel uğrusu sana yol bulup gelir. İsa gibi göğün zirvesine çekildi. Ey Merdümî, gözünü cihandan yumdun. Ahmed'in çehresi şark güneşi gibi dünyaya ışık saçarken yazık ki ömür güneşi ansızın battı. Sonunda fânîlik denizine garkoldu ve deryâda dürr-i yetîm gibi kaldı. Feleğin devri, ömür peymânesini doldurdu ve Piyâle, fânîlik kadehinden içip ansızın gitti. O naz bahçesinin gülü, zamanın gül bahçesinden ayrıldı. Monlâ Efendi, fânî diyardan geçip bir kılıç gibi ilişkiler ipini kesti. Ecel arslanının pençesi Monlâ'yı kaptı gitti. Bu dergâhtan göçüp ayrıldı ve Hudâ'nın ihsan sofrasına misafir oldu. Bu âlem bir misâfirhânedir; her misâfir buradan ayrılır. Emîr Efendi, intikâline Mevlâ'dan fermân erişince ukbâ mülküne geçti. Dünyadan Cennet bahçesine kanat açıp uçtu. Ecel kurdu Yûsuf'umu avladı; Ya'kub gibi ufukları ağlatırsam ne olur? Kulağına "külli men aleyhâ fân" okunduğu zaman gözünü yumdu, elini ders ve fetvadan çekti. Sonunda bu hokkabaz felek, ona benzersiz bir oyun oynadı. (CİNÂNÎ 1994, 377, 378, 383, 388, 390, 391, 392, 400, 401, 402, 403, 404, 409, 410, 412, 413, 420, 421,426, 431, 433, 442, 448)

Kaptan Hüseyin Paşa'nın ruh gemisi ukbâ denizine dümen tuttu. Ecel rüzgârı cisim gemisinin yelkenini şişirip Mevlâ'nın kerem denizinde suya garketti. (VÂSİF, 578) Mezarı Tıflî'ye rahat bir beşik ola.(NÂİLÎ 1990, 341) Mâsivânın kayıtlarını tamamıyla bertaraf etti. Şehâdet şerbetini içti. Aysî, fânîlik kadehinden içti ve dünya sohbetini bir kenara bıraktı. (CEVRÎ 1981, 306, 326, 343) Dünyânın huzur yeri olmadığını bildi ve ikâmet eşyasını öbür âleme çekti. Rûhu, bir duâ gibi ulvî âleme gitti ve çiğ tanesi gibi bu sefil hânedanı terketti. "İrci'î" nidâsını işitip rûhu semâ etti. Ecel arslanının pençesi Kaplan'ı yere serdi. Bu arsadan ikâmet yerini kaldırıp cennette rahat bir eve yerleşti. Uhrevî iklimin yoluna sâlik olduğu zaman aziz ömrünün defteri tamamlanmıştı. (NÂBÎ 1997, 182,198, 199, 219,223,344)

Şuhûd bahçesinin gezgini oldu. Cennete bir bülbül uçtu. Başını tabut hırkasına çekip sır oldu. Büyük Arş'ın gölgesi gibi o seçkin şahsiyet, sonunda toprağa düştü. Devletinin ömür mumu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

sabaha erişti. Kulağına "külli men aleyhâ fân" erişti. Sikke, tac ve ridâyı fenaya verdi. Darp diyarı olan bu dünyaya iltifatını kesti. Himmet kuşu hakikat güneşine uçtu. Talihin sebatını aşkın kimyasına verdi. (GÂLİB 1994, 158,150,152)

Eteğini çekerek fanilik meclisinden ayrıldı ve yola çıktı. (SÂLİM 1994, 458)

Nâzenin bedeni, eli ve ayağı, ölümün pençesine düşünce yazık ki, o cânın baştacının incisi fânilik denizini bırakıp bekayı buldu. Yedi gök, siper olsa da kaza okunu önleyemez. "Dön" nidâsını işitince bu sese icâbet kıldı. Alçak feleğin insanı öldüren soğuk eline, tedbir pençesi ile hiç kimsenin eli ulaşmaz. Âlemin savaş meydanında Kahraman bile olsa ezeli kazanın gürzünü men' edemez. Bir kişinin tamamlayıcı eceli gelince bir an ne ileri, ne de geri kalabilir. (VESİM, 10a-10b)

Dünyâya her gelen sonunda elbette gider; Cihan, bir kervansaray gibi boşalır. Serdengeçti Ağası, cihan köprüsünden geçip göçtü. Gül goncası iken cihan bahçesinden koptu. Cenneti bülbül gibi mesken eyledi. Dünyâdan nefret edip Behişt'e revân oldu. Dertli İzzî'yi ölüm harâmîsi soydu. Cihan müftüsü, "hamûşân" köyüne yöneldi. Ölüm, rûhun lâ-mekân âlemine seyridir. Âlimin ölümü, âlemin ölümü gibidir. Ecelin vahşet dolu zirvesine uçup Cennetin av evinde yüksek bir yuvaya kondu. Yazık ki Kapudan Paşa, yokluk denizine düştü. Keremli bir varlık, yokluk diyarına yöneldi. Cihan müftüsü "sessizler köyü"ne gitti. Ruhu seyr-i lâ-mekân etti. Dertli İzzî'yi ölüm harâmîsi soydu. Saf tıynetli Hayrî'yi yokluk seli önüne kattı. Hurşid Efendi'nin ömrü zevâle erdi. Dünyadan nefret edip Cennet'e revân oldu. Hayatında sürekli lâ-mevcûde illâ hû (Ondan başka varlık yoktur.) derdi. Bayram yeri ona mâtem yeri oldu. (SÜRÛRÎ 1255, 150, 158, 159, 161, 272, 273, 279, 283, 289, 293, 296, 297, 308)

Sonunda riyaset kazanma uğraşısından vaz geçip alçak dünyaya iltifat etmedi. Cihan, bekâsızdır, her konan elbet buradan geçer. (PERTEV 2007, 680, 684)

V. Çarh/Felek Telakkisi

Ölüm konulu tarih kıt'alarında "çarh/felek" telakkisi, Batlamyus teorisinin etkisi altındadır. Ölüm karşısında beşerî bir tavır olarak ortaya çıkan sitem ve şikâyetler, "kader"e değil de "çarh"a yöneliktir. Çarh; kec-rev (eğri giden), bed-hû (kötü huylu), zâlim ve merhametsizdir.

Çarh-ı kec-rev galata düşdi yine
Kıydı ehl-i dile âh ol bed-hû (SÜRÛRÎ 1255, 156)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Kaldırıp nâzik vücûdın came-hâb-ı nermden
Çarh-ı zâlim pister ü bâlînin itdi hâk ü hişt (SÜRÛRÎ
1255, 157)

Az vakitte çok ma’ârif kesb idüp aldı nazar
N’eyleyem kıydı felek itdürmedi sa’yin tamâm
(PERTEV 2007, 690)

Meded kim pîr-i gerdûn cür’et itdi
Güci bir tıfl-ı endek-sâle yetdi (SÜRÛRÎ 1255, 314)

VI. Şekil Özellikleri

Ölüm konulu tarihler, bir mısra ve bir beyt halinde yazılanların dışında genellikle "kıt'a" nazım şekliyle (ab cb db kafiye örgüsüyle) yazılmışlardır. (Nâbî'de : aa ba ca = 182,247,267,284). Nâilî Dîvânı'nda ve Şeyh Gâlib Dîvânı'nda birer rübâî görülmektedir :

Târîh-i Vefât Berây-ı Tıflî Çelebî

Tıflî kulunu eyleye ukbâda Hudâ
Maksûre-nişîn-i huld u mağfûr-ı ebed

Târîh-i vefâtını demiş mâder-i dehr
Gehvâre-i râhat ola Tıflîye lahd (NÂİLÎ 1990, 341)

.....
Esrâr Dede çilleyi hatm etdiği dem
Sırr oldu serin hırka-i tâbûta çekip

Gâlib dedi târîhini efsûs efsûs
Hem-demleri hayrân kodu Esrâr göçüp (GÂLİB 1994,
158)

Şeyh Gâlib Dîvânı'nda Şeyh Ârif Efendi'nin vefâtı için kaleme alınan 18 beytlik tarih, mesnevî kâfiyelidir. (GÂLİB 1994, 150) Bunda, Mesnevî-i Şerîften alınan tarih beyti etken olmuştur.

Tarih mısraını şairin dışında bazan üçüncü çokluk şahıs (onlar) veya **hâtif**, **hâtif-i gaybî**, **mâder-i dehr**, **kırklar**, **ehl-i fen**, **ehl-i cezîre**, **rûşen-dilân**, **erbâb-ı nefes**, **kuşçubaşı kızı**, **sürûş(ân)**, **bülbül-i kudsî**, **Rûh-ı Kudsî**, **kudsiyân**, **ehl-i istiftâ**, **erbâb-ı mesâlih**, **erbâb-ı kazâ**, **ahbâb**, **yârân**, **ashâb-ı irfân**, **kalem-i mebde-i küll**, **mu'tekid**, **zebân-ı zamân**, **sıbyân**, **rıdvân**, **mâder**, **dâye**, **hâce kadınlar**, **hûr**, **zühre**, **halk**, **halâyık**, **nâs**, **huzzâr**, **gussa-hârân-ı firâk**, **rindân**, **kerrûbiyân**, **müezzin**, **gürûh-ı âşıkân**, **sebak-hânân**, **şeyh tûtî**, **tullâb-ı mihnet-keş**, **eşrâf**, **müverrihîn**, **sükkân-ı eyvân-ı felek**, **mevâlîd**, **kalem** gibi şahsiyet ve objeler söyler.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Bazan iki konu bir tarihte toplanmıştır. Sürûrî'nin bir tarihinde (SÜRÛRÎ 1255, 3) Sultân Mustafâ'nın vefâtı ve Sultân Abdülhamîd'in cülûsu; bir tarihinde de (SÜRÛRÎ 1255, 13) Sultân Abdülhamîd'in vefâtı ve Sultân Selim'in cülûsu bir arada ifade edilmiştir.

A. Vezin

İncelenen tarih kıt'alarında 23 çeşit vezin tespit edilmiştir:

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	138
mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	99
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	67
mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	38
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	36
mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün	35
fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	34
mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	26
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	23
mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün	12
mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün	11
müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün	4
mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'il	3
mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilü fe'il	2
mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fa'	2
müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün	2
mef'ûlü mefâ'ilü fe'ûlün	2
müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün	2
fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl	1
fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün	1
mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün	1
müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün feâ'ilün	1
mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlü mefâ'ilün	1

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

B. Beyit Sayısı

Beyit sayıları, ½’den 36’ya kadar çıkmaktadır. Sayısal değeri 2’den fazla olanlar aşağıda gösterilmiştir:

2 b. (370); 3 b. (54); 5 b. (38); 6 b. (17); 4 b. (16); 7 b. (15); 8 b. (8); 9 b. (4); 1 b. (3).

VII. Sonuç

Ölüm konulu tarihler, tarih kıt’aları içinde % 21.37 oranındadır.

Başlıca ölüm biçimleri, “normal ölümler, şehid olma (şehâdet), kaza ve hastalık sebebiyle, idam / katl ve intihâr”dır.

Ölüm olgusu karşısında sitem ve şikâyetler, "kader"e değil "çarh"a yapılmıştır. Çarh; eğri giden, kötü huylu, zâlim ve merhametsizdir.

En çok kullanılan aruz kalıpları; “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün”, “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” ve “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün”dür. Manzume büyüklükleri, 1 mısra ile 36 beyt arasında değişirken 2 beyitli tarihler çoğunluktadır.

Tarih kıt’alarında dünya hayatı, ölüm ve âhiret hayatı bir silsile içinde mütâlaa edilmiş, ölüm âhirete aralanan bir kapı olarak görülmüştür. Ölüm, bir yok oluş değil, yeniden dirilmek üzere sonsuz bir dünyânın eşiğinden geçiştir. Ölüm, dünyevî açıdan bir ayrılıktır. Bu yönüyle bir yokluğa tekâbül eder. Bütüncül bir bakışla ölüm, bir mekân değiştirme, diğer bir ifadeyle farklı bir varlık boyutuna geçmedir.

Tarih boyunca üç soru insanların zihnini hep meşgul etmiştir: 1.Ben kimim?, 2.Nereden geliyorum?, 3.Nereye gidiyorum? Tarih kıt’alarından elde ettiğimiz veriler, bu üç soruyu cevaplar: İnsan bir yolcudur. Bu yolculuk İlm-i İlâhî’de başlar, ruhlar âleminden anne karnına, oradan dünyaya, dünyadan kabre, kabirden haşre ve oradan da ebediyete doğru sürüp gider. Geleneksel olarak mezar taşlarına yazıla gelen “Huve’l-Bâkî” ibâresi, bir rüya gibi gelip geçen dünya hayatını ve insanın kişisel menkıbesini anlatır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

KAYNAKÇA

- AHMED PAŞA = TARLAN, Ali Nihat (1992). **Ahmet Paşa Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- BÂKÎ = KÜÇÜK, Sabahattin (1994). **Bâkî Dîvânı. Tenkitli Basım**. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.
- CEVRÎ = AYAN, Hüseyin (1981). **Cevrî. Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- CİNÂNÎ = OKUYUCU, Cihan (1994). **Cinânî. Hayâtı-Eserleri-Dîvânının Tenkidli Metni**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ESRÂR = HORATA, Osman (1998). **Esrar Dede. Hayatı-Eserleri-Şiir Dünyası ve Divanı**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÂLİB = KALKIŞIM, M. Muhsin (1994). **Şeyh Gâlib Dîvânı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- NÂBÎ = BİLKAN, Ali Fuat (1997). **Nâbî Dîvânı**. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- NÂİLÎ = İPEKTEN, Haluk (1990). **Nâ'ilî Dîvânı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- NECÂTÎ = TARLAN, Ali Nihat (1992). **Necatî Beg Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- NEDÎM = GÖLPINARLI, Abdülbâki (1972). **Nedim Divanı**. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- ÖZDEMİR, Hikmet (1996). **Âdile Sultân Divanı**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- PERTEV = BEKTAŞ, Ekrem (2007). **Muvakkit-zâde Pertev Dîvânı**. Malatya.
- SÂLİM = İNCE, Adnan (1994). **Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı. Tenkitli Basım**. Ankara.
- SÜRÛRÎ = SÜRÛRÎ (1255). **Dîvân**. Bulak.
- VÂSİF = GÜREL, Raşan (Tarihsiz). **Enderunlu Vâsif Divanı**. İstanbul: Kitabevi.
- VESÎM = SEYYİD VESÎM. **Dîvân**. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Hazine, No: 961.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*